

372
Б 71

1504/-

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

БЕЛЕНЬКА Ганна Володимирівна

ВИХОВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ш Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Г. Белен

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

Київ - 1994

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310732

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім.М.П.Драгоманова

- Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Борисова Зоя Назарівна
- Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, старший нау-
ковий співробітник Бех Іван Дмитрович
кандидат педагогічних наук, доцент
Поніманська Тамара Ілліана
- Провідна установа - інститут педагогіки АПН України.

Захист відбудеться "___" _____ 1994 р.
о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.
ОІ.02 в Українському державному педагогічному університеті
ім.М.П.Драгоманова за адресою: 252030, м.Київ, Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "___" _____ 1994 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради *Л.В.Долинська* - Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються нині в соціальному, економічному та політичному житті суспільства, здійснюють свій вплив і на сучасну систему виховання, вимагаючи від неї нових підходів до питань національного відродження України, створення нової системи освіти та виховання, інтелектуальної та духовної підготовки до життя підростаючого покоління. Все більше ваги набувають і питання економічної та трудової підготовленості молоді до життя в суспільстві, де народжуються нові економічні стосунки між державою та особою, де з кожним днем зростають вимоги до якості роботи, кваліфікаційної компетентності працюючих.

Державна національна програма відродження освіти передбачає підвищення якості засвоєння знань та практичних навичок молоді, починаючи з початкової ланки, оскільки саме вона забезпечує становлення особистості дитини і, зокрема, формує початкові загальнонавчальні та загальнотрудові навички, прилучає до суспільно корисної праці.

Суспільний прогрес, освіта і виховання знаходяться в діалектичному взаємозв'язку і обумовленості. В зв'язку з цим програма економічного і соціального будівництва незалежної Української держави повинна надавати великого значення розвитку освіти і виховання підростаючого покоління, головними проявами життєдіяльності якої стане висока культура праці і поведінки.

Вивчення психолого-педагогічної літератури овідчить про тенденцію активізації досліджень з питань організації дитячої діяльності, виховання її культури у дошкільників. Це відображено в роботах Л.В.Артемової, Р.І.Заїченко, Г.П.Лаврентєвої, В.Г.Нечаєвої, В.О.Павленчик, С.В.Петеріної, Т.І.Поніманської, О.М.Урбанської та інших.

Психологічна природа досліджуваної проблеми розкривається в роботах В.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, К.Я.Вольцис, О.В.Запорожця, Д.Б.Ельконіна, О.Д.Мононко, В.К.Котирло, І.Лаунер, М.І.Непомнящої.

Ми зупинились в своїй роботі на дослідженні однієї з ланок виховання - культури трудової діяльності дітей. До розробки обраної теми нас спонукала, з одного боку, об'єктивна необхідність вдосконалення роботи по трудовому вихованню дітей дошкільного віку в дитячих закладах та сім'ї, а з другого боку, відсутність спеціальних досліджень з проблеми формування культури праці у старших дошкільників.

Об'єктом дослідження виступає посильна дитяча праця.

Предмет дослідження - процес формування основ культури праці у старших дошкільників.

Мета дослідження: визначити зміст і розробити методик виховання у дітей старшого дошкільного віку основ культури праці, вивчити особливості засвоєння їх дітьми; виявити можливості та умови переносу елементів культури праці на інші види діяльності /зокрема навчальну/.

Гіпотеза дослідження: В старшому дошкільному віці діти здатні усвідомити значення культури праці для її результату і практично засвоїти такі уміння, як самостійне визначення мети праці, планування і організація трудового процесу, вміння раціонально використовувати матеріал та обладнання, враховувати фактор часу в роботі, об'єктивно оцінювати результати праці. Ми вважаємо, що успішні опанування дітьми цими вміннями можливе при організації цілеспрямованої систематичної роботи з боку дорослих, встановленні певної послідовності та взаємозв'язку у їх формуванні та використанні різноманітних методів та прийомів навчання. При створенні необхідних умов - встановленні єдності етапів в організації трудової та навчальної

діяльності, забезпеченні наступності в методах та прийомах організації діяльності, ці вміння можуть бути перенесені дитиною на інші види діяльності, зокрема навчальну, що сприятиме більш легкому входженню дитини в шкільне життя і оптимізації процесу навчання.

Завдання дослідження.

1. Визначити рівень знань про культуру праці та практичних умінь по їх використанню у власній діяльності дітьми старшого дошкільного віку в умовах дитячого садка.

2. Науково обґрунтувати зміст знань про культуру праці та розробити методику її формування у старших дошкільників /експериментальним шляхом перевірити її ефективність/.

3. Вивчити особливості засвоєння дітьми старшого дошкільного віку початкових знань та практичних умінь з культури праці.

4. З'ясувати можливості переносу умінь з культури праці на інші види діяльності, зокрема навчальну.

Теоретико-філософську основу дослідження складають наукові положення, які висвітлюють роль праці у формуванні особистості та розвитку суспільства. В процесі дослідження ми опирались на першоджерела філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, в яких розглядалися підходи до проблеми формування у дітей практичних умінь з культури праці, розкривались можливості засвоєння дітьми окремих складових елементів культури праці.

Методи дослідження: вивчення і узагальнення досвіду роботи вихователів дошкільних закладів з питань трудового виховання дітей старшого дошкільного віку, метод анкетування, бесіди /з вихователями, керівниками дошкільних установ, батьками/, метод спостереження, аналіз результатів діяльності дітей, педагогічний ек-

сперимент /констатуючий, формуючий, контрольний/, математична обробка експериментальних даних.

Достовірність та обґрунтованість одержаних результатів, забезпечена застосуванням взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних меті, предмету і завданням дослідження.

База дослідження: дослідження проводилось в дошкільних закладах № 227, 229, 813 м.Києва та № 14 м.Сімферополя.

Наукова новизна дослідження: розкрито суть поняття "культура праці" стосовно дітей старшого дошкільного віку, визначено зміст системних знань про складові компоненти культури праці для старших дошкільників, що дозволяє пояснити місце та значення кожного з них в трудовому процесі.

Теоретична значимість роботи полягає в обґрунтуванні змісту знань дітей старшого дошкільного віку про культуру праці та розробці методики формування практичних умінь по їх застосуванню у власній діяльності; з'ясована своєрідність засвоєння дітьми старшого дошкільного віку цих знань та початкових умінь, а також виявлено умови, за яких вони можуть бути перенесені на інші види діяльності.

Практичне значення роботи полягає в розробці педагогічних рекомендацій щодо формування у дітей старшого дошкільного віку знань та практичних умінь з культури трудової діяльності /для вихователів старших та підготовчих груп дитячого садка/. Одержані в результаті дослідження дані можуть бути використані в масовій практиці роботи дошкільних закладів, навчальному процесі педагогів та педвузів, в системі підвищення кваліфікації працівників дошкільних закладів і організації педагогічного навчання батьків.

Особистий внесок автора складають розробка і наукове обґрун-

тування змісту та методики формування основ культури праці у старших дошкільників в умовах дошкільного закладу.

На захист виносяться положення:

1. Виховання основ культури праці у дітей в умовах суспільного дошкільного виховання забезпечується шляхом оволодіння дітьми системою знань про зміст та значення культури праці для її результату, компоненти культури праці, місце та значення кожного з них в трудовому процесі та поетапного оволодіння елементарними практичними діями з основ культури трудової діяльності.

2. На опануванні дітьми цими вміннями позначається якість сформованих передумов оволодіння основами культури праці, емоційний фактор, наявність соціальних мотивів праці та позитивних взаємовідносин між працюючими, вплив дорослого на організацію трудової діяльності дитини.

3. Формування знань та умінь з культури праці відбувається результативно, якщо враховуються психологічні особливості їх засвоєння, які полягають в тому, що: знання про зміст та значення основних елементів культури праці формуються у дітей в процесі оволодіння структурними компонентами діяльності в їх логічній послідовності, а практичні вміння не відповідно їм, а від простіших елементів зовнішнього прояву культури праці до складних умінь внутрішньої організації.

4. Оволодіння дітьми початковими вміннями з культури праці полегшує їх включення в шкільне життя, поскільки відбувається перенос таких умінь, як цілеспрямованість, планування, організація робочого місця, врахування фактору часу в роботі та вміння співробітничати з дорослими та дітьми з трудової діяльності на навчальну.

Апробація і впровадження одержаних результатів: результати дослідження доповідались на наукових конференціях викладачів кафебри дошкільної педагогіки УДПУ ім.М.П.Драгоманова, наукових конференціях студентів та аспірантів УДПУ, семінарах керівників дошкільних закладів ВО "КІАПО", вихователів та методистів м.Києва.

Структура та обсяг роботи: дисертація складається з вступу, двох розділів, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг складає 147 сторінок.

Основний зміст роботи.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження; охарактеризовано методи, етапи роботи; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Теорія та практика виховання початкової культури праці у дітей дошкільного віку" розкривається роль праці в розвитку особистості та суспільства, характеризуються психолого-педагогічні та фізіологічні передумови виховання культури праці у дітей старшого дошкільного віку, аналізується рівень знань та практичних умінь з культури праці у дітей /за даними констатуючого експерименту/.

Розглядаючи філософські підходи до проблеми трудового виховання дітей, ми спирались на базисні положення з питань виховання німецької класичної філософії /І.Кант, І.Фіхте, Г.Гегель/, вченні про принципи єдності діяльності та свідомості, російській філософській думці та вченні українських філософів про провідну роль праці в розвитку особи та значення її правильної організації для розвитку всього суспільства /Г.С.Сковорода, Т.Г.Шевченко,

О.М.Новіцький, Д.І.Чижевський/.

Сучасні філософи підкреслюють, що рівень використання такого фактору, як праця, знаходиться у відповідності з рівнем соціального розвитку суспільства. Чим вищі суспільні потреби людини, тим досконаліша організація її предметного буття. Філософи І.Т.Кавсавін, В.О.Воронович, Ю.К.Плєтніков, розвиваючи вчення про роль діяльності в розвитку особистості, вказували, що відповідність результату діяльності і мети не слід розуміти як просту адекватність. Результат завжди характеризується відносною самостійністю по відношенню до своєї мети. Це виявляється, насамперед, в тому, що одна і та ж сама мета може бути реалізована по різному. Однак в кінцевому рахунку результат діяльності буде в усіх випадках один і той же. І засоби формування однієї і тієї ж дійсності можуть бути різними. Реалізуючи одну й ту ж саму мету, суб'єкт може кожен раз допускати повну свободу дій у виборі форм перетворення дійсності.

Культура праці і передбачає, на наш погляд, формування умінь по знаходженню оптимальної форми перетворення дійсності, тобто такої, яка не завдає шкоди оточуючому середовищу, а навпаки, сприяє його поліпшенню, допомагає формуванню позитивних моральних якостей особистості.

В українській національній філософській спадщині ми знаходимо чимало думок про значення трудового виховання для розвитку не лише особи, а й суспільства. Так Г.С.Сковорода стверджував, що саме праця є основою внутрішнього розвитку суспільства, його гружінню, а в кожній людині самою природою закладений "тайний закон сродності", тобто нахили до тієї чи іншої діяльності.

На сучасному етапі в філософській термінології категорія "пра-

ця" розглядається в єдності з категоріями "культура", "етика", і в той же час все більші акценти ставляться на її результаті, значенні її для особистості та суспільства. Продовжуючи вчення В.І.Вернадського про ноосферу, філософи вводять в життя та науку поняття "етосфера" /від слова "етика"/, тобто сферу дії культури, етики людства. Це підкреслює, наскільки важливо в усіх видах діяльності намагатись накопичувати культурний потенціал, спираючись на соціальну /культурну/спадковість людства /Г.Н.Сімікін, А.Швейцерон/. Очевидно, що накопичення такого потенціалу повинно починатись з перших років і тривати все життя.

Історико-педагогічне обґрунтування піднятої проблеми ми знаходимо у працях західноєвропейських та вітчизняних педагогів /н.а.Коменський, І.Г.Песталоцці, М.Монтессорі, Л.М.Толстой, К.Д.Ушинський, Є.М.Водовозова, Є.І.Тіхеєва, С.Т.Шацький, С.Ф.Русова та інші/.

Психолого-педагогічні передумови виховання культури праці у дітей старшого дошкільного віку досліджувались за такими напрямками: передумови формування у дітей елементів культури трудової діяльності /З.Н.Борисова, Ф.В.Ізотова, І.Лаунер, Л.О.Порембська, Д.В.Сергеева/; визначення змісту культури трудової діяльності стосовно дітей дошкільного віку /В.І.Логінова, В.Г.Нечаєва, Л.О.Мішаріна, С.В.Петеріна, С.Ф.Сударчикова, О.М.Урбанська/; методика навчання дітей окремим елементам культури трудової діяльності /З.Н.Борисова, Р.Р.Бібріх, К.Я.Вольцис, О.В.Запорожець, Е.А.Ліштованна, Я.З.Неверович, В.Г.Нечаєва, А.С.Нікішенкова, Н.В.Репкіна та інші/.

Дослідники зазначають, що оволодіння основами культури праці відбувається при певному рівні розвитку самостійності дитини.

Розвиток самостійності - одна з умов успішної роботи по вихованню у дітей навичок культури праці. Але, в той же час, оволодівачи основами культури праці - знаннями, вміннями та навичками, дитина набуває необхідної самостійності. Процес цей взаємопов'язаний і взаємообумовлений.

Передумовою формування у дітей культури трудової діяльності є наявність у них знань про працю дорослих, її організацію та значення цієї організації для кінцевого результату праці. В дошкільній педагогіці підходи до питань змісту та обсягу знань про працю дорослих для дітей дошкільного віку були різнобічними. Найбільш повне дослідження, що мало в собі програму системних знань про працю дорослих належить В.І.Логіновій. Положення, висунуті в її роботі були надалі підтверджені і конкретизовані в дослідженнях Л.А.Мішариної та С.Ф.Сударчикової.

Окреме дослідження змісту і методики виховання культури поведінки, яке включало в себе і питання культури діяльності дошкільників проведено С.В.Петеріною. В ньому простежуються шляхи формування основ культури поведінки в різних видах діяльності і на різних вікових етапах, особливості використання методів та прийомів впливу на дитину на кожному з них.

Безпосередньо питання культури діяльності дітей розглядалися в дослідженні О.М.Урбанської. Вона довела, що при правильній організації навчально-виховного процесу діти засвоюють ряд елементів культури праці ще в середньому дошкільному віці. Але подальший розвиток цих умінь не досліджувався.

Психофізіологічні основи формування культури праці у дітей висвітлювались в роботах Л.С.Горшельової, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, О.С.Смірнова, Ю.П.Фролова та інших. В дослідженнях під-

креслювалось, що навчаючи дітей елементам культури праці та підбираючи прийоми впливу на дитину, слід спиратись на: особливості і можливості кожної дитини самостійно програмувати свою діяльність на основі вербалізованої мети і основних елементів завдання, що стосуються засобів його здійснення; особливості самоконтролю на всіх етапах діяльності і розповсюдження його на всі задані практичні дії, включаючи оцінку результату; особливості емоційного ставлення до завдання, його процесу та результату.

З врахуванням даних психолого-педагогічних досліджень, нами проаналізовано ряд діючих альтернативних програм з дошкільного виховання. Аналіз показав, що на даний момент немає єдності в підході як до поняття, так і до змісту культури праці дітей дошкільного віку.

Характеризуючи рівень знань та практичних умінь з культури праці у дітей старшого дошкільного віку /за даними констатуючого експерименту/, ми встановили, що діти старшого дошкільного віку мають достатній обсяг знань про працю дорослих - її зміст та суспільне значення, але без допомоги дорослого не можуть виявити значення організації праці для досягнення позитивного результату. Тому, ознайомлюючи дітей з працею дорослих, ми звертали їх увагу на те, як праця організована, яку має мету, в якій послідовності виконується, як обладнано робоче місце працюючого, наскільки раціонально використовується матеріал, обладнання, як враховується фактор часу в роботі.

Спостереження за самостійною трудовою діяльністю дітей дали змогу зробити висновок про те, що використання елементів культури праці дітьми носить нестабільний характер і залежить від форми організації, змісту праці, її призначення та прийомів керу-

вання з боку дорослого. Зміння з культури праці не формуються у дітей спонтанно. Лише під впливом дорослого діти починають застосовувати у власній діяльності окремі елементи культури праці, в доцільності яких вони пересвідчуються на практиці.

Ставлення до питань виховання у старших дошкільників основ культури праці з боку батьків та вихователів неоднозначне, але переважна більшість їх вважає можливим і доцільним формувати ці уміння у дітей. В той же час і батьки, і вихователі відчують затруднення в конкретизації умінь з культури праці, мають дуже загальне уявлення про процес їх формування у дітей.

Дані констатуючого експерименту привели нас до висновку, що необхідна поглиблена робота по вдосконаленню змісту та методів трудового виховання дітей в дошкільних закладах, формуванню у старших дошкільників початкових знань та практичних умінь з культури праці.

В другому розділі "Формування початкових знань та практичних умінь з культури праці у дітей старшого дошкільного віку" розкривається зміст, методи та прийоми виховання культури праці у старших дошкільників, характеризуються особливості засвоєння дітьми початкових знань та практичних дій з культури праці та умов, за яких можливе перенесення сформованих умінь на інші види діяльності /зокрема навчальну/.

Метою формуючого експерименту було розширення кола знань та умінь з культури праці у старших дошкільників, в порівнянні з середнім дошкільним віком, шляхом відповідної організації всього виховного процесу та побудови методики навчання умінням з культури праці з корекцією розходжень в рівні оволодіння дітьми передумовами культури праці. Це завдання було вирішень шляхом розробки

двох відповідних методик: методики "А" - для дітей, що мають сформовані передумови для засвоєння основ культури праці, та методики "В" - для дітей, у яких дані передумови не сформовані.

Базові завдання основних етапів обох методик були такими:

I етап: ознайомлення дітей з основними етапами організації праці, подача інформації про значення елементів культури праці для її результату. Закріплення одержаних знань в різних формах організації трудової діяльності дітей.

II етап: поетапне навчання окремим складовим культури праці, виконання прагнення до оволодіння ними на основі використання різноманітних стимулів.

III етап: створення умов для самостійного прояву елементів культури праці у власній трудовій діяльності дітей.

У методики "В" був розширений зміст завдань першого етапу.

До нього було додатково введено: розширення обсягу знань дітей про працю дорослих, її значення для окремих людей та суспільства; навчання дітей трудовим умінням та елементам культури праці, що засвоюються в молодшому та середньому дошкільному віці. Другий етап відрізнявся як за змістом, так і за формою для методик "А" та "В"; третій для обох підгруп був спільним.

Особливість роботи з дітьми підгрупи "А" полягала в тому, що діти даної підгрупи мали достатній обсяг знань і практичних умінь по організації процесу діяльності. Вони володіли елементами культури праці, що подаються в середньому дошкільному віці. Оскільки можливості дітей старшого дошкільного віку ширші, для них були введені нові елементи: 1. вміння самостійно встановлювати мету праці; 2. вміння організувати своє робоче місце на початку, в ході та по закінченні процесу праці; 3. раціонально під-

бирати прийоми праці та використовувати матеріал; 4. враховувати фактор часу в роботі.

Перший новий елемент, який ми вводили в старшій групі, після закріплення знань та умінь, набутих дітьми в середній групі - вміння самостійно організувати своє робоче місце на початку, в ході та по закінченні процесу праці. Спостерігаючи за дітьми в процесі оволодіння ними даним елементом культури праці, ми відмітили, що вміння організувати своє робоче місце під час трудової діяльності складається з трьох складових: вміння підготувати матеріал та обладнання до праці, правильно розмістити його; вміння підтримувати порядок та доцільність в розташуванні інструментів та матеріалів праці під час самого процесу діяльності; вміння прибирати своє робоче місце, інвентар та матеріал для праці. Формуються ці вміння у дітей в такій послідовності: спочатку діти навчаються прибирати своє робоче місце по закінченні процесу праці. На основі сформованої дії формується вміння готувати своє робоче місце до праці. В основі його лежить вміння дитини планувати свою діяльність, продумувати її обсяг та послідовність дій. Отже, по вмінню дитини готувати своє робоче місце до праці, можна судити і про її вміння планувати діяльність. Ці два вміння тісно пов'язані між собою і елемент планування /елемент внутрішньої організованості/ виступає провідним. І останнім з складових формується вміння, яке в дошкільному віці не встигає перетворитись в тверду звичку - вміння підтримувати порядок на робочому місці протягом всього процесу праці.

Наступний елемент, з яким знайомили дітей - врахування фактору часу в роботі. В змісті та організації дослідно-експериментальної роботи по навчанню дітей даному умінню, ми передбачали

закріплення знань про годинник та основні інтервали часу - 1 хв, 5 хв, 30 хв, одержаних в процесі формування елементарних математичних уявлень у дітей, фіксування в процесі побутової, ігрової та трудової діяльності дітей пройденого часу і обсягу виконаного. Після цього йшло вправлення у вмінні вкладатися в 1-, 3-, 5-ти хвилинний інтервал при виконанні невеликої за обсягом роботи, потім вправлення у вмінні планувати роботу, значну за обсягом та вкладатись у 15-20 хвилинний інтервал при її виконанні. В роботі практикувалось широке використання фішок-сигналів, виготовлення дітьми пісочних годинників за зразком вихователя і самостійне хронометрування своєї діяльності.

Навчання дітей умінню використовувати раціональні прийоми праці та економно використовувати матеріал для роботи ми здійснювали шляхом ознайомлення їх з різними способами виконання одного і того ж завдання, порівняння та аналізом способу виконання і одержаного результату. В процесі дослідної роботи ми пересвідчилились, що раціональність прийомів праці в роботі дітей залежить від: а/ вміння правильно планувати процес діяльності; б/ вміння добирати та використовувати матеріал та обладнання для праці. Оволодіння дітьми таким складним умінням, як вміння самостійно встановлювати мету праці відбувалось шляхом поетапного оволодіння ними різними видами цілеспрямованя: I вид - уявлення загальної мети, як неконкретизованого образу майбутнього результату; II вид - конкретизація даного образу, встановлення конкретної діючої мети. При навчанні дітей елементам культури праці перевага віддавалась ігровим прийомам: листуванню з казковими персонажами, моделюванню уявної ситуації в грі, організації виставок-вернісажів дитячих робіт.

Методика "В", яка була розрахована на дітей, у яких не були

сформовані передумови для оволодіння основами культури праці, де-що відрізнялась за змістом. Особливість роботи з дітьми даної підгрупи полягала в тому, що: 1. діти не володіли трудовими елементарними вміннями, у них були погано розвинені технеми і навіть кінеми; 2. елементи культури праці, що включають деякі вміння зовнішньої і внутрішньої організованості і повинні бути засвоєні дітьми в середньому дошкільному віці, у цих дітей не сформовані. Тобто обсяг знань і практичних умінь з культури праці, який необхідно було засвоїти дітям, був значно більшим. Дані констатуючого експерименту дали можливість встановити, що всі елементи культури праці тісно пов'язані між собою і формуються в певному взаємозв'язку. Тому, будуючи методичку для дітей підгрупи "В", ми розподілили всі елементи культури праці на три групи /ланки/ і здійснювали поетапне навчання дітей цим вмінням. В першу групу були включені такі вміння: вміння сприймати мету, планувати діяльність, організувати робоче місце, а також здійснення перших спроб по врахуванню фактору часу в роботі. Ці вміння були об'єднані в першу чергу тому, що без перших двох просто не відбувався процес діяльності. Ми спостерігали, що якщо дитина не усвідомлювала мети, то вона не прагнула до результату, тобто дії її не мали цілеспрямованого характеру, а носили або чисто наслідувальний, або характер непослідовних ланцюжкових дій. До першої групи умінь ввійшли і вміння організувати своє робоче місце та враховувати фактор часу в роботі, як організуючі фактори.

Навчання дітей усвідомленню мети, заданої дорослим здійснювалось шляхом широкого розкриття мотиву діяльності та практичного значення результату праці.

Навчаючи дітей вмінню планувати діяльність ми виходили з

основного положення, розкритого в працях вітчизняних психологів про те, що планування діяльності розвивається у дитини від практично-наочної до внутрішньої форми. Тому першочерговим завданням вихователя було створення матеріалу для унаочнення цього процесу на початковому етапі. Ним виступали, зокрема, малюнки з правильною послідовністю дій, іноді з зображеннями зайвих чи помилкових рухів, схеми - плани дій, тощо.

В той час, коли діти оволодівали навичками планування своєї діяльності, в них формувалось і вміння організувати своє робоче місце, готувати його до праці, добирати матеріал, обладнання для роботи. Цьому сприяло те, що на малюнках, де зображена послідовність виконання роботи, зображені матеріали та деякі інструменти, необхідні для її виконання. Широко використовувались прийоми порівняння та аналізу.

Паралельно з навчанням дітей вмінню планувати свою діяльність та організувати своє робоче місце, їм пропонувалось також і визначити, чи встигнуть вони виконати роботу за певний проміжок часу. Найбільш ефективним при вправленні дітей у вмінні виконувати роботу за певний обсяг часу /-1, -5, -10, -15 хвилин/, виявився прийом використання кольорових фішок - позначок часу. Хоча пісочний годинник сам по собі і викликає інтерес дітей, але відволікає їх від роботи, словесні вказівки заважають іншим дітям. Кольорові фішки у вигляді кружечків, сонечок або маленьких годинничків з різним виразом обличчя - веселим на початку заняття, нейтральним в середині заняття і сумним в кінці, не відволікали дітей від роботи, а сигналізували їм про час, що вже використаний. Вихователь, як правило, виставляв фішки мовчки, і лише в разі потреби торкався плеча дитини рукою і вказував на фішки

очима.

Після оволодіння дітьми цією групою практичних дій, ми переходили до формування наступних: використання раціональних прийомів праці, обладнання та матеріалу; уміння співробітничати з дітьми та дорослими в процесі праці. Вміння використовувати раціональні прийоми праці формувалось за тією ж схемою, що і в методиці "А".

При організації роботи по навчанню дітей вмінню співробітничати в процесі праці були використані основні положення з дослідження В.О.Павленчик.¹

В процесі дослідної роботи ми переконались, що вміння враховувати фактор часу в роботі значною мірою залежить як від загального рівня оволодіння дитиною поняттям про час, так і від особливостей організації діяльності дитини – дослідника: введення сюрпризних та ігрових моментів, яскравість матеріалу, що відвертає увагу від фактору часу, а також від індивідуального стилю діяльності дитини. Навчання дітей цієї підгрупи вмінню враховувати фактор часу в роботі відбувалось за тією ж схемою, що і в методиці "А": від вміння розподіляти весь проміжок часу, відведений на роботу, на менші складові частинки і опанування вмінням розраховувати обсяг роботи, який може виконати дитина за 1 хвилину та за 5 хвилин, до вміння самостійно регулювати темп праці за вказівкою вихователя протягом всього процесу діяльності.

Навчання дітей умінню здійснювати контроль за якістю проміжного і кінцевого результату відбувалось шляхом використання таких прийомів як: пояснення, мозаїчне порівняння/порівняння частин

¹Павленчик В.О. "Формирование положительных взаимоотношений детей 6-го года жизни": Автореф.дис. ... канд.пед.наук. - К., 1982. - 24 с.

виконаної роботи із зразком/, моделювання ситуації в грі, вказівка, оцінка, ігрові прийоми, аналіз малюнків, за допомогою яких відбувалось планування діяльності і самостійне, чи з допомогою вихователя, визначення моменту, коли була допущена помилка та наступне її усунення.

При навчанні дітей умінню правильно оцінювати роботу, основним прийомом виступав прийом ознайомлення з критеріями оцінки. Ми вважаємо, що критеріями оцінки в трудовій діяльності виступають: 1. зовнішній вигляд роботи /правильність-тобто відповідність зразку, естетичність, охайність/; 2. якість роботи /міцність, можливість користуватись виробом в повсякденному житті/; 3. кількість витрачених матеріалів, раціональність їх використання; 4. час, затрачений на роботу.

Вміння самостійно встановлювати мету праці формувалось у дітей шляхом поетапного оволодіння різними видами цілеутворення, як і в методиці "А".

Таким чином, підсумовуючи дані в організації формулюючого експерименту, можна побачити, що різниця між обома методиками полягала лише в обсязі та структурі другого етапу роботи по навчанню елементам культури праці. В методиці "В" обсяг цієї частини збільшується, бо доводиться надолужувати знання та вміння, які діти недостатньо засвоїли в середньому дошкільному віці. Вирівнювання з дітьми підгрупи "А" відбувалось внаслідок незначного збільшення занять з ручної праці для дітей підгрупи "В", а також значного посилення індивідуальної роботи з дітьми, у яких не були сформовані передумови для засвоєння нових елементів культури праці.

Зміни в структурі та послідовності засвоєння елементів куль-

тури праці дітьми підгрупи "В" пояснюються тим, що якщо така робота розпочинається лише зі старшого дошкільного віку, то давати окремі елементи культури праці для засвоєння дітям неможливо. Тому доцільно, як ми вважаємо, розподіляти їх по групах /ланках/ і будувати роботу так, щоб формування елементів культури праці йшло паралельно один одному.

Як показали результати дослідної роботи, для дітей дошкільного віку характерні своєрідні особливості в засвоєнні знань та практичних умінь з культури праці. Особливості полягали в тому, що: без впливу дорослого - пояснень, вказівок, розповідей, показу, діти дошкільного віку не помічали елементів культури праці і не розуміли значення їх для кінцевого результату праці. В трудовому процесі вони відмічали дії та результат. Розглядаючи дії працюючого, в першу чергу концентрували увагу на тому, що робить працюючий, ігноруючи якісний аспект - як це робиться. Інформація про культуру праці сприймалась дітьми лише в тому випадку, коли вона була емоційно забарвлена, подана в цікавій розповіді казкового чи пригодницького характеру.

Виявлено залежність сприймання інформації дітьми від ставлення їх до вихователя. Позитивне ставлення, дружні стосунки, тепла атмосфера під час бесід і розповідей вихователя, сприяли кращому засвоєнню інформації.

Практичні уміння з культури праці також не формувались спонтанно, без впливу на них дорослого. Було необхідне навчання, підбір різноманітних методів та прийомів впливу на дітей. Добираючи їх, вихователь враховував, в першу чергу, ставлення дітей до праці і ступінь оволодіння цими знаннями та трудовими уміннями.

Для одержання даних про результативність такого підходу до

організації діяльності дітей, були проведені зрізи знань та умінь дітей трьох груп /експериментальної та двох контрольних/, у листопаді, березні та травні. Методи, що були використані: спостереження за працею дітей в різних формах її організації, індивідуальні бесіди з дітьми. Критеріями виступали зміст та якість засвоєного матеріалу, вміння застосовувати знання у власній практичній діяльності. Дані зрізів представлені в двох наступних таблицях.

Табл.1. Рівень знань дітей старшого дошкільного віку про значення культури праці для її результату, основні її складові елементи.

група	кіль- кість дітей	Рівень знань дітей											
		високий				середній				низький			
		IX.	XI.	III.	/.	IX.	XI.	III.	/.	IX.	XI.	III.	/.
експе- рид.	31	-	-	32%	52%	35%	58%	58%	48%	65%	42%	10%	-
I контр.	36	-	-	19%	42%	25%	39%	47%	42%	75%	61%	34%	16%
2 контр.	35	-	-	14%	17%	36%	46%	43%	48%	64%	54%	43%	35%

Табл.2. Рівень умінь дітей по використанню елементів культури праці у власній трудовій діяльності.

група	кіль- кість дітей	Рівень знань дітей											
		високий				середній				низький			
		IX.	XI.	III.	/.	IX.	XI.	III.	/.	IX.	XI.	III.	/.
експ.	31	-	-	29%	51%	32%	58%	58%	49%	68%	42%	13%	-
I конт.	36	-	-	19%	36%	22%	41%	36%	44%	78%	59%	45%	17%
2 конт.	35	-	-	8%	15%	21%	42%	48%	45%	79%	58%	44%	40%

Дані контрольного експерименту дали можливість констатувати,

що показники дітей експериментальної групи значно вищі, ніж у дітей контрольних груп. Порівнюючи дані, одержані в роботі з дітьми двох контрольних груп, ми відмітили випередження в оволодінні знаннями та вміннями у дітей першої контрольної групи, тобто тієї, в якій проводилась систематична робота по навчанню дітей елементам культури праці, але без використання прийомів диференційованого підходу до дітей в процесі навчання. В другій контрольній групі, де спеціальна робота не проводилась, діти відставали за всіма показниками.

Підводячи підсумки дослідної роботи з дітьми дошкільного віку та працюючи над рекомендаціями для вчителів початкових класів, щодо використання знань та умінь, набутих дитиною в дошкільні роки, ми прийшли до висновку, що існують певні передумови переносу знань і умінь з одного виду діяльності на інший, які складаються на кінець старшого дошкільного віку. До них ми віднесли: 1.міцність засвоєння знань і умінь в дошкільному віці; 2.попереднє узагальнення в дошкільному віці дій, що сприяють ефективності результатів діяльності; 3. різноманітність варіацій вправлення у вмінні використовувати навички культури праці з паралельним засвоєнням загального принципу дій.

У висновках відмічено, що в даній роботі була здійснена спроба систематизувати дослідження з питань організації праці дітей старшого дошкільного віку, поєднавши їх в єдину систему знань та умінь, об'єднаних узагальнюючим поняттям "культура праці". Поняття "культура праці" стосовно дітей дошкільного віку було визначено так: "Культура праці" - це узагальнююче поняття, яке включає в себе всі компоненти вихованості і розвитку особистості /морально-вольові якості, інтелектуальні здібності, оволодіння

структурними компонентами діяльності і практичними трудовими вміннями/ і забезпечує оптимальну взаємодію працюючого з навколишнім матеріальним та соціальним середовищем". Формування морально-вольових якостей в дошкільному віці знаходиться в стані становлення і в даній роботі не досліджувалось. Увага при організації дослідної роботи була сконцентрована на формуванні загально-трудо-вих уміннь.

В результаті її були зроблені висновки про те, що діти старшого дошкільного віку мають низький рівень знань та практичних уміннь в культурі праці. Це пояснюється відсутністю доступної дітям інформації про складові елементи культури праці та її значення для результату діяльності, а також відсутністю цілеспрямованої роботи по формуванню у дітей основ культури праці з боку вихователя.

В роботі представлений розширений зміст елементів культури праці до програми трудового виховання дітей старшого дошкільного віку. Теоретично було обґрунтовано і практично доведені можливості старших дошкільників засвоїти ці знання та оволодіти такими практичними вміннями з основ культури праці як: врахування фактору часу в роботі, вміння порівнювати результат з запланованим і виправляти недоліки, раціонально використовувати трудові дії, матеріал та обладнання в ході діяльності, вміння правильно оцінювати роботу свою та інших.

В ході експериментальної роботи було доведено, що елементи культури праці формуються у дітей в певній послідовності та взаємозв'язку: навички зовнішньої організації /вміння прибирати робоче місце, охайність в роботі/ емоційно-ціннісне відношення до праці /розуміння мотивів праці, сприйняття мети, поставленої дорос-

лим;/ близькі навички зовнішньої та внутрішньої організованості /наприклад: вміння дитини готувати своє робоче місце до праці формується паралельно з умінням планувати свою діяльність, бо передбачення того, які інструменти та обладнання будуть необхідні для праці витікає з передбачення послідовності дій; здійснення контролю за якістю проміжного та кінцевого результату веде до вміння дитини виявляти недоліки в своїй роботі та усувати їх/. Поступово навички внутрішньої організованості набувають все більшого значення для процесу організації дітей, але такі з них як вміння самостійно визначати мету праці та враховувати фактор часу в роботі, є занадто складними і формуються не у всіх дітей дошкільного віку.

Процес оволодіння дітьми уміннями в культурі праці відбувається в такій послідовності: 1. набуття дітьми знань про основні етапи трудового процесу; 2. ознайомлення із значенням кожного складового елемента культури праці для результату діяльності; 3. практичне поетапне оволодіння початковими діями з основ культури праці; 4. закріплення умінь з культури праці в повсякденній трудовій діяльності і перенос їх в ігрову та навчальну діяльність.

Результати дослідної роботи показали, що діти старшого дошкільного віку мають своєрідні особливості в опануванні основами культури праці: 1. не можуть оволодіти ними самостійно, без допомоги дорослого; 2. знання про зміст та значення основних елементів культури праці формуються у дітей в процесі оволодіння структурними компонентами діяльності в їх логічній послідовності, а практичні уміння не відповідно ним, а від простіших елементів зовнішнього прояву культури праці до складних умінь її внутрішньої організації.

В старшому дошкільному віці діти здатні здійснювати "близь-

кі переноси" набутих умінь, тобто, засвоєвши основні принципи діяльності, вони використовуватимуть їх при вирішенні трудового завдання. Для здійснення "далеких переносів", тобто перенесення умінь, набутих в одному виді діяльності на інші, необхідні умови: існування об'єктивної спільності навичок, що співставляються та усвідомлення дитиною цієї спільності; наступність в методах та прийомах впливу на дітей.

Забезпечуючи всі ці умови, вчитель першого класу може допомогти дітям перенести сформовані в дошкільному віці уміння та навчальну діяльність.

Таким чином дослідження підтверджує висунуту гіпотезу про те, що при проведенні систематичної цілеспрямованої роботи з дітьми по навчанню їх основам культури праці, діти можуть оволодіти початковими ланками процесу, які вишше в собі поняття "культура праці".

Актуальним для подальших досліджень є питання більш глибокого вивчення індивідуальних психологічних проявів дітей під час праці та методів впливу на них, вплив сім'ї на формування у дитини основ культури праці, використання методів народної педагогіки при організації трудової діяльності дітей.

По темі дослідження опубліковані такі роботи:

1. "Від доручень до колективної праці" /у співавторстві/ ж-л "Дошкільне виховання" № 6, 1985. - С.22 - 23.
2. "Формування навичок культури праці у дітей старшого дошкільного віку в процесі самостійної трудової діяльності;" //Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді. Зб.наукових праць студентів, аспірантів, докторантів//.- Вип.№ 1. - К.: УДПУ, 1993. - С.210 - 212.
3. "Основи національного виховання" /концептуальні положення/ за загальною редакцією В.Г.Кузя. К., 1993. - С.11 - 15.

Підписано до друку 01.07.1994р. Об. 1, 2. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 169. Безплатно.
ДОД УДНУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.